

Лук'яненко О.В. Ставлення колективу Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г.Короленка до політики десталінізації 1956 року / Олександр Вікторович Лук'яненко // Materialy IV Miedzynarodowej naukowo-practycznej konferencji "Perspektywiczne opracowania nauki I techniki -2008. Volume 9. Historia. Prawo. Panstwowy zarzadz.– Przemysl: Nauka i studia. – С.3-7

Лук'яненко Олександр Вікторович,

Ставлення колективу Полтавського педагогічного інституту імені В.Г. Короленка до політики десталінізації 1956 року

Велика політика завжди спрямована на використання потенціалу «малих» громадян. Зміна її векторів заради досягнення нових горизонтів носіями владних повноважень не завжди корелювалася зі змінами в суспільній свідомості населення. Доволі часто раніше, як і тепер, в основі подібних перетворень лежав критерій політичної доцільності, а не суспільної значущості. Саме тому під час втілення нових ідеологічних та економічних програм реформаторів насправді мало цікавить реальний процес зміни свідомості пересічних українців. Задовольняючись сухими цифрами офіційної статистики, державні лідери продовжують процес потрібних їм реформ в обраних ними ж сферах, особливо не переймаючись проблемами на «низах», аж поки їхній рівень не сягне критичної точки і не вибухне черговим суспільним протистоянням. Це і змушує вжити заходи на «охолодження» незадоволених мас.

Подібну картину можливо було спостерігати у середині 1950-х років та теренах колишнього Радянського Союзу. Смерть «вождя народів» Й.В. Сталіна, психологічна та фізична виснаженість населення країни змусили тогочасних лідерів розпочати процес реабілітації комуністичної ідеології, обравши для цього перевірений засіб. Народна мудрість давно закріпила його у своїй пам'яті трохи грубим, але влучним висловом: «Свій свого, щоб і чужий боявся».

Розпочата Берією, продовжена Хрущовим політика десталінізації досягла свого піку у 1956 році, коли після наступу на економічну та політичну модель управління країною Сталіна офіційно було розпочато кампанію «поховання» культу особи Йосипа Джугашвілі. Резонанс, досягнутий знищенням «примату

непогрішимості» покійного вождя, всередині держави був не менший, аніж на зовнішньополітичній арені. Значення цих змін, можливо, було навіть більшим для подальшої долі Союзу РСР, аніж розхитування підвалин комуністичної ідеології на міждержавному рівні.

Великі за обсягом наукові дослідження були написані з проблем десталінізації на рівні країни Рад чи в окремо взятих її регіонах. Та, на превеликий жаль, не можливо знайти ґрунтовних робіт, що б змальовували «десталінізацію» суспільної свідомості, як змінювалася вона протягом поглиблення цього процесу, яке ставлення до запропонованих реформ зароджувалося у колі пересічних громадян, на що орієнтувалися вони у своїх рішеннях підтримки чи заперечення нового курсу партії, у що виливалися суперечності старшого і молодшого поколінь, старої та оновленої парадигми розвитку комуністичної держави.

Наше дослідження було спрямоване на те, щоб знайти відповідь на ці питання та визначити, як представники місцевої громади влилися у загальнодержавний процес розбудови суспільства післясталінської доби. В основі лежали офіційні документи, що фіксували партійне життя Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка. Це, звичайно, значно звужує можливості незаангажованого дослідження до сухої констатації фактів та здогадок з приводу тієї чи іншої реакції партійців на перебіг процесів десталінізації на рівні Полтавщини. Однак, визнаємо, що завдання, поставлені нами на початку роботи, були досягнуті у тій мірі, в якій це дозволяла зробити наявна джерельна база.

Нами були опрацьовані протоколи партійних зборів Полтавського педінституту з 19 січня по 20 грудня 1956 року. Основна увага приділялася аналізу висловлювань студентсько-викладацького складу інституту з приводу нової програми розбудови Радянського Союзу, прийнятої на XX з'їзді КПРС, та подальших подій у житті країни. На основі зроблених досліджень ми спробували виокремити основні лінії поведінки працівників педінституту в

контексті боротьби за виконання рішень з'їзду та постанови ЦК КПРС «Про боротьбу з культом особи та його наслідками».

Для цього нами було проведено контент-аналіз документів парторганізації педагогічного інституту. З протоколів партзборів доволі яскраво видно співвідношення тематики питань, а, значить, і рівня зацікавленості тією чи іншою проблемою. Перше місце, звичайно, займає розгляд виробничих питань, пов'язаних із навчально-виховним процесом у ВНЗ (більше 240 доповідей за рік (51%). Принагідно зауважимо, що такий високий показник за цим пунктом порядку денного зберігається, здебільшого, лише за рахунок першого півріччя 1956 року. Це можливо пояснити потребою демонстрації обов'язкового виконання рішень з'їзду Компартії Радянського Союзу. Із цих 51% більше половини виступів (більше 125 виступів (57%) витримано у дусі критики поточної діяльності працівників інституту з виконання доленосних рішень ХХ з'їзду у сфері освіти і науки. До недоліків у протоколах партбюро записувалися шаблонні фрази: недосконале виконання рішень по зв'язку теорії з практикою; низькі темпи політехнізації освіти, розрізненість діяльності факультетів та ін.

Іншою великою категорією (49% часу та доповідей) були питання, прямо не пов'язані із навчанням (хоча специфіка професійної діяльності викладачів ПДПІ все одно заводила розгляд цих питань у фарватер навчально-виховного процесу). З них найбільший інтерес працівники педінституту виявили до проблеми боротьби з культом особи (42%). Інші 14% виступів були присвячені вирішенню нагальної потреби переробки навчальних програм та планів практичних занять. Обговорення пропозицій щодо боротьби з культом особи «вождів місцевого рівня» – від інститутської лави до обласної партійної організації – зайняло близько 10% часу. Такий же інтерес викликали дебати стосовно позицій студентства ПДПІ у процесі оновлення світогляду та проблеми, пов'язані з формуванням «правильного» світорозуміння майбутніх учителів. В окрему категорію ми виділили розгляд питань, пов'язаних із труднощами запровадження в життя всіх владних рішень Москви на рівні ПДПІ. Ця тематика присутня у 6% виступів, виникла не на порожньому місці і

була закономірним явищем форсованої перебудови суспільної свідомості, а тому впливала як на ставлення людей до самого процесу десталінізації, так і до його можливих наслідків. Найменша кількість виступів, які дозволимо собі винести в окрему складову, є актуалізація національного питання. У 1956 році цій темі було присвячено лише 2 офіційно задокументованих виступи: викладача української мови В.Є.Матвеевої та секретаря парторганізації інституту М.І. Різуна. Каталізатором слугував вихід у світ тексту Постанови ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків». Розгляд інших наболілих питань національного життя країни Рад на широкому загальному рівні не відбувався.

Говорячи про основні лінії поведінки працівників педінституту, можемо виділити такі з них:

1) суха констатація підтримки лінії партії, що втілювалася у рішеннях XX з'їзду та постанові ЦК КПРС від 3.07.1956 року:

- подібна реакція була характерна для представників старшого покоління (за 30 років);
- найбільша кількість виступів такого плану спостерігалася під час проведення відкритих партійних зборів перед великою аудиторією;
- звітно-виборні збори за рахунок основної доповіді перед обласним та районним партійним керівництвом майже на 50% були побудовані в дусі згоди з лінією КПРС;
- демагогічні заяви про згуртованість працівників та студентів інституту на прикладах та зразках наводилися промовцями для того, щоб загальмувати майже революційні процеси під час незворотного нагрівання атмосфери протистояння керівника з підлеглими. Зазначимо, що цей метод переключення уваги доволі часто призводив до протилежних наслідків. Опозиційно налаштовані партійці використовували гучні заяви, щоб поглибити свій наступ на «ворогів колективності у керівництві».

2) активне залучення до втілення новітніх ідей на практиці:

- вікові рамки членів педагогічного колективу, що активно долучалися до розбудови вінчального процесу та суспільного життя за «новими правилами», не обмежуються: тут однаково активними були як викладачі у віці, так і їх молодші колеги зі студентами ПДПІ;
- найбільший прояв подібної активності – переробка робочих планів та лекційних курсів. Тут варто відмітити передові позиції кафедр історії, марксизму-ленінізму та української мови і літератури. Їхня діяльність часом випереджала директиви керівних органів;
- окрім роботи в межах навчального процесу, колектив ПДПІ виявив свою підтримку процесам десталінізації, розпочавши виступи у пресі (на сторінках «Зорі Полтавщини»), організовуючи методичні семінари, лекційні курси для вчителів, студентів та робітників Полтавщини. Це були, здебільшого, знані у місті спеціалісти, активні партійні діячі, такі як, завкафедри української літератури П.Падалка, викладач кафедри історії С.Данішев чи викладач кафедри політекономії М.Малич;
- окремо варто зазначити появу певних перегинів у намаганні досягти високих результатів втілення ідей ХХ з'їзду. Так, нами було помічене відкрите незадоволення студентського колективу цілеспрямованим відривом від навчального процесу з метою проведення лекційних курсів для трудящих області (понад 60 лекцій в окремих студентів). Мале задоволення виявляли і викладачі інституту від використання їхнього неробочого часу та часу спеціальних лекційних курсів на пропаганду рішень ХХ з'їзду КПРС тощо.

3) початок відкритої боротьби з проявами культу особи на місцях:

- майже 95% виступів, присвячених закликам боротьби з культом особи на місцях, належали викладачам молодше 30 років та студентам, присутнім на зборах партбюро;
- до цієї категорії ми не відносимо заклики окремих партійців продовжувати наступ на культ особи чи відкрито демагогічні заяви про здобутки інституту у боротьбі за розвиток критики та самокритики;

- найбільш яскравим проявом поведінки з цієї категорії є поступове розгортання конфлікту між директором інституту та членами колективу. Цей процес характеризується еволюційністю і тісно пов'язаний з оприлюдненням доповіді М.С. Хрущова та постанови ЦК КПРС стосовно боротьби з культом особи;
- звичайно, специфіка людської психіки зумовлювала певну недоречну гіперболізацію боротьби з культом особи на рівні ПДП. Були спроби почати наступ на вручення грамот, подяк, дипломів як проявів культу особи чи мали місце пропозиції вважати розпорядження директора відкритим наступом на колективність у керівництві.

Окрім виділення основних ліній поведінки працівників ПДП у 1956 році, нами був зроблений аналіз обласної преси. Це дало змогу прослідкувати загальнообласні тенденції формування суспільної думки в умовах десталінізації на Полтавщині та прийти до певних висновків. Процеси, в які був втягнутий педагогічний колектив інституту, були закономірними для всього суспільства: педінститут жодного разу не вийшов на специфічний, притаманний лише йому шлях ведення десталінізації. Специфіка полягала лише у сфері запровадження новітніх ідей і пов'язана з професійною диференціацією. Але навіть вона цілковито залежала від директив обкому партії та ЦК КПРС, про що свідчать спрямовуючі статті у пресі. Навіть крайнощі, в які заводило педагогів та студентів надмірне захоплення боротьбою, та міжособистісні суперечки, були притаманні чи не кожному трудовому колективу області та держави. Ці факти говорять про безперечну глибинність та тотальність процесів десталінізації. Але ще більше вони стверджують ідею існування комуністичної ідеології як програмування (чи зомбування?) суспільства. Це виливалося у спільні, майже тотожні «збої» у поведінці будівників комунізму при найменшій зміні векторів розвитку, що змушувало керівні органи розробляти програми подолання кризових явищ у суспільній свідомості, на зразок антивірусних комп'ютерних програм, щоб утримати існуючу державну систему якщо не в ідеальному, то хоча б робочому стані

Список використаних джерел:

1. Державний архів Полтавської області – Ф. 251. – Опис 1. – Спр. 4829.
2. Зоря Полтавщини. - №№ 1-248. – січень-грудень . – 1956.